

Content Analysis of the Development of Paradigm Changes in the Economic Programs of the Russian Federation

Ehsan Rasoulinezhad ¹

Associate Professor, Department of Transregional and Global Studies, Faculty of World Studies, University of Tehran, Tehran, Iran
Email: e.rasoulinezhad@ut.ac.ir

Article Info.

ABSTRACT

Article Type:
Research Paper

Article History:

Received:
15 February 2025

Revised:
20 August 2025

Approved:
26 November 2025

Published Online:
18 February 2026

Keywords:

Resistance
Economy Model,
Economic
Development,
Unforeseen Crisis,
Content Analysis,
Russian
Federation.

The evolution of the economic development model in the Russian Federation, amidst the political and economic turmoil of the past decade, has become a complex and understudied topic. The trajectory of these changes, particularly through the exogenous crises of the COVID-19 pandemic and the escalating political-military tensions with Ukraine, seems to be progressing towards a model of economic resilience. This research seeks to extract the pattern of changing government views on economic development in Russia by examining its official development documents. This study conducts a qualitative content analysis of economic development documents published on the official website of the Government of the Russian Federation across three distinct periods: pre-pandemic (2018-2019), pandemic period (2020-2021), and the period of the war with Ukraine (2022-2023). Utilizing content analysis in the ATLAS.ti software environment, this study examines the evolution of the country's policymaking in response to unforeseen crises. The central main question is: "How have unforeseen crises changed Russia's development landscape towards a model of economic resilience?" The hypothesis is that in response to recent unforeseen crises, Russian policymakers have redefined the country's optimal development model as one aligned with the principles of economic resilience. This study emphasizes that strategies based on economic resilience can be effective in fostering stability, increasing domestic capacities, and building resilience to crises.

Cite this article: Rasoulinezhad, E. (2026), "Content Analysis of the Development of Paradigm Changes in the Economic Programs of the Russian Federation", **Central Eurasia Studies**, Vol. 18, No. 2, pp. 93-118.

<http://doi.org/10.22059/JCEP-202501-450294>

© The Author(s).

Publisher: University of Tehran

Introduction: The quest for an optimal development model has been a central and enduring theme throughout Russian history. From the Westernizing ambitions of the Romanov Tsars in the 16th century to the centralized five-year plans of the Soviet era, the country's economic strategy has continually evolved in response to domestic ambitions and external pressures. The post-Soviet transition to a market economy, and then the era of state capitalism under Vladimir Putin from 2000 onwards, marked more significant changes. However, the profound political and economic turmoil of the past decade, marked by rising tensions with the West since 2014 and culminating in a full-scale invasion of Ukraine in February 2022, has potentially led to the most rapid and strategic shift in Russian economic policies to date. This period of exogenous shocks, including the COVID-19 pandemic and severe international sanctions, has exposed significant vulnerabilities, challenged the coherence between official strategic documents and operational plans, and shifted the national economic discourse decisively towards a "resistance economy" (anti-sanctions economy) model.

This research is based on the theoretical perspective of systems theory, which provides a robust framework for analyzing this development. In this framework, the Russian political economy is conceptualized as a complex system operating within the broader metasystem of the international environment. External shocks- such as pandemics, war, and sanctions - are analyzed as disruptive inputs that destabilize the equilibrium of the system. In response, the system produces policy outputs - new economic strategies and development programs, adaptive mechanisms to restore stability and ensure its survival. This perspective allows us to understand the evolution of the Russian development model not as a linear progression but as a dynamic, iterative process of systemic adaptation to intense external pressures. As a result, the transformation of the structure of the economic model structure in the Russian Federation has emerged as a complex and vital issue that requires in-depth research. By examining official Russian development documents, this study aims to systematically extract and analyze the pattern of changing perspectives of the Russian government.

Research question: The main question that arises is how unforeseen crises have caused the development outlook in Russia to shift towards

a resistance economy model.

Research hypothesis: The hypothesis is that under the unforeseen crises of recent years, Russian policymakers have defined the country's ideal development model as one aligned with the principles of a resistance economy.

Methodology and theoretical framework: This qualitative study, using systematic content analysis, examines policy documents, strategic roadmaps, and government reports related to economic development published on the official website of the Government of the Russian Federation. This research covers three distinct and crucial time periods: the pre-pandemic period (2018-2019), the pandemic crisis (2020-2021), and the period after the invasion of Ukraine (2022-2023). The collected textual data are carefully coded and thematically analyzed using ATLAS.ti software, facilitating structured and repeatable identification of emerging patterns and changes in policy discourse. The analysis is conceptually guided by the framework of systems theory. This perspective assumes that profound external shocks-such as a global pandemic, geopolitical conflict, and international sanctions-act as disruptive inputs that destabilize the existing system, Russia's established model of economic governance.

Results and discussion: The findings of this analysis show that the Russian Federation has gradually adopted a set of adaptive and flexible policy approaches in direct response to the successive crises it has faced. A clear evolutionary path is evident over three distinct periods. In the pre-pandemic era (2018-2019), policy discourse was largely focused on fostering broad-based economic growth and deepening international engagement, with an emphasis on global value chain integration and foreign investment as key drivers of development. However, the onset of the COVID-19 pandemic (2020-2021) acted as a critical juncture and prompted a significant rethink. The policy has shifted significantly from purely growth-oriented criteria to addressing acute domestic social vulnerabilities.

Key themes that emerged included reducing social inequality, ensuring public health security, and strengthening sustainable domestic supply chains for essential goods. This period marked a nascent stage of resilience-building, where the government began to

prioritize domestic social stability as a prerequisite for long-term economic security. This evolutionary path definitively reached its peak in the period following the invasion of Ukraine (2022-2023). Faced with unprecedented external pressure from comprehensive international sanctions, the policy framework shifted definitively towards an explicit “resistance economy” model. Analysis of government documents from this phase reveals a clear emphasis on strategic self-sufficiency, a sharp acceleration of import substitution programs in critical sectors (such as technology, manufacturing, and agriculture), and a systematic policy of reducing dependence on foreign financial systems and markets.

The vocabulary of official strategy became saturated with terms such as "economic sovereignty", "technological independence", and "structural adaptation". Discussion of these findings strongly supports the research hypothesis. The evidence suggests that each exogenous crisis-the pandemic and then the war has acted as a powerful catalyst, successively exposing specific and increasing systemic vulnerabilities. The pandemic exposed the fragility of social structures and just-in-time supply chains, while war and sanctions exposed the profound dangers of deep integration into Western-dominated economic and financial systems. In response, Russian policymakers have been forced to continually redefine the country's economic priorities.

Conclusion: The study concludes that a series of unforeseen crises acted as the main catalyst, leading to the rapid evolution of Russia's economic development model away from globalized liberal patterns and towards a distinct doctrine of resistance economy. This profound shift underscores the growing strategic priority of resilience-based frameworks, which are increasingly seen as essential for sovereign states to maintain systemic stability and operational autonomy in the face of intensifying external shocks. The case of Russia provides a compelling and timely example of the core tenets of this model. In practice, this has manifested itself as a strategic prioritization of strengthening critical domestic infrastructure - particularly in energy, logistics, and finance - to reduce single points of failure.

Keywords: Resistance Economy Model, Economic Development, Unforeseen Crisis, Content Analysis, Russian Federation.

تحلیل محتوای تحولات الگوی توسعه در برنامه‌های اقتصادی فدراسیون روسیه

احسان رسولی‌نژاد

دانشیار، گروه مطالعات فرامنطقه‌ای و جهانی، دانشکده مطالعات جهان، دانشگاه تهران، تهران، ایران
 e.rasoulnezhad@ut.ac.ir

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله: علمی پژوهشی تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۱۱/۲۷ تاریخ بازنگری: ۱۴۰۴/۰۵/۲۹ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۹/۵ تاریخ انتشار برخط: ۱۴۰۴/۱۱/۲۹ واژگان اصلی: الگوی تاب‌آوری اقتصادی، توسعه اقتصادی، بحران پیش‌بینی‌نشده، تحلیل محتوا، فدراسیون روسیه.	تحولات ساختار الگوی توسعه اقتصادی در فدراسیون روسیه در تالطم‌های سیاسی و اقتصادی در دهه اخیر به مسئله‌ای مبهم و نیازمند پژوهش تبدیل شده است. روند تحولات و تغییرهای الگوهای توسعه اقتصادی در فدراسیون روسیه در دو بحران برون‌زای کرونا و تشدید تنش سیاسی نظامی با اوکراین به نظر می‌رسد به‌سوی تاب‌آوری اقتصادی پیش رفته است. در این نوشتار می‌خواهیم با بررسی اسناد توسعه‌ای دولت روسیه، الگوی تغییر نگاه دولت به توسعه اقتصادی در روسیه را استخراج کنیم. محتوای اسناد مربوط با توسعه اقتصادی منتشرشده در سایت دولت فدراسیون روسیه در سه دوره زمانی پیش از کرونا (۲۰۱۸-۲۰۱۹)، دوره کرونا (۲۰۲۰-۲۰۲۱) و دوره جنگ با اوکراین (۲۰۲۲-۲۰۲۳) با استفاده از ابزار پژوهش تحلیل محتوا در بستر نرم افزار اطلس تی را تحلیل و تحولات سیاست‌گذاری این کشور را در رویارویی با بحران‌های پیش‌بینی‌نشده بررسی کنیم. نویسنده در پی پاسخ این پرسش هستی که «چگونه بحران‌های پیش‌بینی‌نشده موجب تحول چشم‌انداز توسعه در روسیه به‌سوی الگوی تاب‌آوری اقتصادی شده‌اند؟» در پاسخ این فرضیه مطرح می‌شود که در بحران‌های پیش‌بینی‌نشده سال‌های اخیر، خط‌مشی‌گذاران روسیه، الگوی توسعه مطلوب کشور را الگوی سازگار با تاب‌آوری اقتصادی تعریف کرده‌اند. این نوشتار تأکید می‌کند که راهبردهای مبتنی بر تاب‌آوری اقتصادی می‌توانند در ایجاد پایداری، تقویت ظرفیت‌های داخلی و تاب‌آوری در برابر بحران‌ها مؤثر باشند.

استناد: رسولی‌نژاد، احسان (۱۴۰۴)، «تحلیل محتوای تحولات الگوی توسعه در برنامه‌های اقتصادی فدراسیون روسیه»، *مطالعات اوراسیای مرکزی*، دوره ۱۸، شماره ۲، صص ۹۳-۱۱۸.

<http://doi.org/10.22059/JCEP-202501-450294>

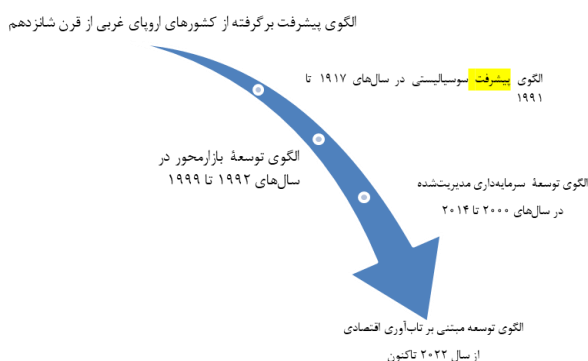
© The Author(s).

ناشر: دانشگاه تهران

مقدمه

از دههٔ دوم قرن شانزدهم، مسئله پیشرفت در روسیه مورد توجه تزارهای رومانف قرار گرفت (Muravyova, 2005). تلاش آن‌ها در استفاده از الگوهای اجراشده در اروپای غربی و قراردادن خانواده‌ها و بخش‌های اقتصادی در ریل پیشرفت غربی بود. با انقلاب اکتبر ۱۹۱۷ و به قدرت رسیدن حزب بلشویک در روسیه و برپایی نظام شورایی، پیشرفت به عنوان موضوعی اجتماعی و بر مبنای دیدگاه سوسیالیستی و برنامه‌های پنج ساله توسعه مورد توجه قرار گرفت (Kotov, 1975). این نظام توسعه‌ای تا فروپاشی شوروی در سال ۱۹۹۱ و ورود اقتصاد روسیه به نظام بازارمحور ادامه داشت. اقتصاد بازارمحور روسیه بر اساس مجموعه‌ای برنامه‌های بلندمدت توسعه‌ای بود که با توجه به چالش‌ها و بحران‌های پیش‌بینی نشده تعدیل می‌شد و تغییر می‌کرد. با روی کار آمدن ولادیمیر پوتین، از سال ۲۰۰۰ توسعه مبتنی بر الگوی اقتصاد سرمایه‌داری مدیریت شده در دستور کار قرار گرفت (Klishevich and Panibratov, 2024). اما با ورود روسیه به تنش سیاسی با غرب از سال ۲۰۱۴ و به طور جدی‌تر از فوریه ۲۰۲۲، الگوی توسعه روسیه به معنای واحد در آن کشور و همچنین هم‌خوانی جدی میان برنامه‌های توسعه‌ای موجود در اسناد بالادستی و برنامه‌های عملیاتی بخش‌های اقتصادی وجود ندارد. هرچند کلیات نظام توسعه‌ای جدید اقتصاد روسیه زیر تحریم‌ها بر مبنای تاب‌آوری و مقاومت اقتصادی (اقتصاد ضدتحریمی) تعریف شده است (Manushin, 2023). شکل ۱ تحول الگوهای توسعه اقتصادی در روسیه را از قرن شانزدهم تاکنون نشان می‌دهد:

شکل ۱. تحولات الگوهای توسعه اقتصادی فدراسیون روسیه (از قرن شانزدهم تاکنون)

منبع: نویسنده

برای شفاف کردن مفهوم محوری «تاب‌آوری اقتصاد» که محور تحول سیاست‌های توسعه‌ای روسیه است، شایان توجه است که این پارادایم اگرچه در نظریه‌های کلاسیک، تعریفی جهان‌شمول ندارد، اما در این نوشتار به عنوان ظرفیت یک نظام اقتصادی برای مقاومت و تاب‌آوری در برابر شوک‌های خارجی، سازگاری با بحران‌ها و حفظ پایداری به‌وسیله راهبردهایی مانند کاهش وابستگی، تنوع‌بخشی، تقویت تولید داخلی و ایجاد ضربه‌گیرهای مالی در نظر گرفته می‌شود (میلانی، ۱۳۹۴: ۷). از نظر اهمیت و ضرورت مسئله مطرح شده می‌توان اشاره کرد که موضوع توسعه اقتصادی برای کشوری مانند فدراسیون روسیه مهم بوده است، زیرا موجب ارتقای کمی و کیفی شاخص‌های زندگی اقتصادی و اجتماعی مردم می‌شود. این موضوع برای روسیه که خود را جزو اقتصادهای برتر جهان و صاحب قدرت اقتصادی می‌پندارد، اهمیتی ویژه دارد و ضرورت پرداختن به آن در شرایط کنونی در جنگ با اوکراین و تحریم‌های شدید بیش از گذشته است. اقتصاد روسیه در دهه اخیر به دلیل تنش با غرب و بیماری کرونا تحولات ساختاری و نهادی مختلفی را تجربه کرده است (Tyazhelnikov, and Romalis, 2024; Duong et al., 2024) که از نظر پژوهشی نیاز است در تغییرهای برنامه‌های توسعه‌ای آن کشور بررسی محتوایی انجام شود. ضمن اینکه برای ایران که با روسیه از نظر تک‌محصولی و زیر تحریم بودن شباهت‌هایی دارد، این تحولات برنامه‌های توسعه‌ای در اسناد مهم و بالادستی روسیه می‌تواند منشأ برنامه‌های کاربردی و عملیاتی باشد.

با توجه به مطالب بیان‌شده، هدف اصلی این نوشتار، تحلیل محتوایی شاخص‌های توسعه در اسناد مربوط با توسعه اقتصادی منتشرشده در سایت دولت فدراسیون روسیه در سه دوره زمانی پیش از کرونا (۲۰۱۸ تا ۲۰۱۹)، دوران کرونا (۲۰۲۰ تا ۲۰۲۱) و دوران جنگ با اوکراین (۲۰۲۲ تا ۲۰۲۳) با استفاده از روش کیفی تفسیرگرایانه در بستر نرم‌افزار اطلس‌تی است. بنا بر هدف مشخص‌شده، پرسش اصلی نوشتار این است که «چگونه بحران‌های پیش‌بینی نشده موجب تحول چشم‌انداز توسعه در روسیه به‌سوی الگوی تاب‌آوری اقتصادی شده‌اند؟» و در پاسخ این فرضیه مطرح می‌شود که در بحران‌های پیش‌بینی نشده سال‌های اخیر، خط‌مشی‌گذاران روسیه، الگوی توسعه مطلوب کشور را الگوی سازگار با مقاومت و تاب‌آوری اقتصادی تعریف کرده‌اند. برای تبیین «چگونگی» این تحول سیاستی و پاسخ به پرسش اصلی نوشتار از چارچوب نظریه سیستم‌ها بهره می‌جوییم. در این نگرش، فدراسیون روسیه به عنوان یک «سیستم» اقتصادی سیاسی در نظر گرفته می‌شود که در تعامل با «ابریستم» محیط بین‌الملل قرار دارد. فشارها و شوک‌های بیرونی (مانند تحریم‌ها، همه‌گیری کرونا و جنگ) به عنوان «ورودی» به این سیستم وارد می‌شوند و سیستم

را از حالت تعادل خارج می‌کنند. برنامه‌ها و راهبردهای جدید توسعه اقتصادی، مانند اقتصاد مقاومتی و جایگزینی واردات، به عنوان «خروجی» و «پاسخ» نظام برای بازگشت به تعادل و بقا تحلیل می‌شوند. این چارچوب امکان می‌دهد فرایند تحول سیاست‌ها را نه به صورت خطی، بلکه به عنوان پویایی نظام‌مند و تعاملی میان فشارهای خارجی و پاسخ‌های داخلی درک کنیم.

روش پژوهش استفاده‌شده در این نوشتار، روش کیفی بر اساس تفسیرگرایی در قالب ابزار تحلیل محتوای اسناد مربوط با توسعه اقتصادی منتشرشده در سایت دولت فدراسیون روسیه^۱ در سه دوره زمانی پیش از کرونا، دوره کرونا و دوره جنگ روسیه با اوکراین است. گردآوری اسناد از سایت دولت روسیه^۲ و تحلیل محتوای اسناد براساس رمزگذاری در بستر نرم افزار اطلس تی‌ای است. در این نوشتار در بخش دوم، مطالعات پیشین برای شناسایی شکاف ادبیاتی و نوآوری نوشتار، در بخش سوم ادبیات موضوع با محوریت برنامه‌های مختلف توسعه در روسیه و تحولات اسناد توسعه آن کشور، در بخش چهارم و پنجم، چارچوب نظری و روش پژوهش، در بخش ششم، یافته‌های نوشتار و در پایان در بخش ششم نتایج و سیاست‌های نوشتار را بیان می‌کنیم.

پیشینه پژوهش

الف) توسعه اقتصادی روسیه

گودرزی و صالحی دولت‌آباد (۱۳۹۲) در مقاله «نفوذ اقتصادی روسیه در آسیای مرکزی بعد از فروپاشی اتحاد شوروی» نشان داده‌اند که پس از فروپاشی شوروی، توسعه در روسیه با نفوذ اقتصادی در آسیای مرکزی ایجاد شده است و روسیه توسعه مبتنی بر امنیت مرزهای خود را تعریف کرده است. توسعه‌ای که نمی‌تواند جدا از مباحث خارج نزدیک باشد. کرمی و کرامتی‌نیا (۱۳۹۴) در مقاله «روند نوسازی در روسیه: دولت قدرتمند و سطحی‌ماندن توسعه» به مسئله نقش دولت در نوسازی و توسعه فدراسیون روسیه پرداخته‌اند. براساس نتایج این پژوهش، دولت در روسیه همیشه به ایجاد قدرت سیاسی و نظامی توجه کرده و پایه‌ریزی عمیق توسعه اقتصادی هیچ‌گاه جزو اولویت‌های آن نبوده است. شیرزادی (۱۳۹۶) در مقاله «دولت، توسعه اقتصادی و ادغام در اقتصاد جهانی (مطالعه موردی روسیه: ۱۹۹۰ تا ۲۰۱۰)» رابطه میان توسعه اقتصادی، قدرت دولت و جهانی‌شدن را در روسیه مورد توجه قرار داده است. نتیجه این مقاله این است که با گذشت زمان دولت در روسیه توسعه را در درون

1. <http://government.ru/rugovclassifier/section/2649/>

2. government.ru

جهانی‌شدن به تصویر کشانده و از دید دولت روسیه، توسعه، جریانی خلاف جهانی‌شدن نیست. در مقاله‌ای دیگر، کرمی و رسولی‌نژاد (۱۳۹۸) به «مطالعه تطبیقی سیاست‌های کلی اقتصادی نظام جمهوری اسلامی ایران با سیاست‌های بلندمدت اقتصادی فدراسیون روسیه» پرداخته‌اند. آن‌ها نشان دادند که روسیه برخلاف ایران از برنامه‌های توسعه اقتصادی پنج‌ساله استفاده نکرده و به‌جای آن از برنامه‌های چشم‌انداز پویا و یکپارچه استفاده می‌کند. رسولی‌نژاد و هالیل اکسی (۱۴۰۳) در مقاله‌ای به «روند پژوهی توسعه اقتصادی فدراسیون روسیه در سال‌های ۲۰۰۰ تا ۲۰۲۲» پرداخته‌اند. بنا بر یافته‌های این پژوهش، الگوی توسعه فدراسیون روسیه در دو دهه، کمتر وجه رفاه اقتصادی و بیشتر اهمیت انرژی و دانش داشته است. همچنین محمدی و عسگریان (۱۴۰۳)، در پژوهشی با عنوان "برنامه‌ریزی توسعه اقتصادی در فدراسیون روسیه (۱۹۹۱-۲۰۲۱)" به ابعاد مختلف الگوی توسعه آمرانه در روسیه پرداختند. بر پایه یافته‌های آنها، این الگو کارا نبوده و در کنار رانت نفتی و مشکلات سیاسی، روسیه نتوانسته توسعه متوازن و پایدار در طول دهه‌های اخیر داشته باشد.

در برخی منابع خارجی نیز موضوع توسعه اقتصادی فدراسیون روسیه مورد بحث و بررسی قرار گرفته است. برای نمونه مدودف^۱ (۲۰۱۶) در مقاله «توسعه اجتماعی و اقتصادی روسیه: یافتن پویایی‌های جدید» اولویت‌های اقتصادی مدل توسعه‌ای روسیه را بررسی کرده است. به نظر او، کارایی بودجه‌ریزی، اصلاحات ساختاری و جانشینی واردات، سه رکن مهم رسیدن به توسعه متعادل و پیوسته در روسیه است. ادريسف و همکاران^۲ (۲۰۱۶) در مقاله «شرایط تجارت و توسعه اقتصادی روسیه» رابطه میان تجارت و توسعه اقتصادی روسیه در سال‌های ۲۰۱۴ و ۲۰۱۵ را بررسی کرده‌اند. نتایج پژوهش آن‌ها نشان از تغییر روند توسعه روسیه زیر تحریم‌های غرب براساس کاهش واردات و بهبود سیاست جانشینی واردات در این کشور دارد. همچنین میامیا^۳ (۲۰۲۰) در مقاله «روند توسعه اقتصادی روسیه»، الگوی توسعه اقتصادی روسیه را مبتنی بر ذخایر منابع طبیعی و معدنی تعریف کرده است و یافته‌های آن نشان می‌دهد که روسیه باید منتظر کاهش توسعه اقتصادی به دلیل کاهش توسعه بخش انرژی خود باشد. پاول و همکاران^۴ (۲۰۲۴) در مقاله «تأثیر توسعه اقتصادی صنایع اولیه و ثانویه بر انتشار دی اکسید کربن ملی: مورد مناطق روسیه» به توسعه اقتصادی صنایع اولیه و ثانوی در مناطق مختلف روسیه پرداخته‌اند. یافته‌های آنان نشان

1. Medvedev
2. Idrisov et al.
3. Myaomyao
4. Pavel et al.

می‌دهد که اندازه جمعیت و مصرف برق، دو مؤلفه مهم توسعه‌ای در مناطق جغرافیایی روسیه بوده و بر کیفیت زندگی خانواده‌ها از راه آلودگی‌های محیط زیست تأثیر می‌گذارند. گل‌زیف و سوخارف (۲۰۲۵) در پژوهشی با عنوان "رشد اقتصادی و سیاست پولی در روسیه" نشان دادند که سیاست‌های پولی در سال‌های ۲۰۰۰ تا ۲۰۲۳ تأثیرهای متفاوتی بر بخش‌های تولید ناخالص داخلی روسیه داشته است. تأثیرهای متفاوت به توسعه برخی از بخش‌های اقتصاد روسیه مانند صنعت نفت و گاز و در برابر توسعه نیافتگی بخش‌های دیگر منجر شده است.

ب) حوزه الگوهای مختلف توسعه

عطار (۱۳۹۱) در مقاله «ژاپن و مسئله توسعه: نگاهی به نقش برنامه‌ریزی و قانون برنامه توسعه در فرایند توسعه ژاپن»، الگوی توسعه‌ای ژاپن در سال‌های ۱۹۴۰ تا ۱۹۷۰ و نظام برنامه‌ریزی در این کشور را بررسی کرده است. یافته‌های او نشان می‌دهد که الگوی توسعه‌ای ژاپن از حالت دولت‌محور به بازارمحور تبدیل شده است و حمایت از بنگاه‌های خصوصی در اولویت این الگوی توسعه قرار دارد. نویت و همکاران (۱۳۹۰) در مقاله «کارکردهای مدل‌های توسعه»، الگوهای مختلف توسعه و اهمیت وجود یک الگوی توسعه‌ای بومی در کشوری مانند ایران را بررسی کرده‌اند. بر اساس نتایج این مقاله، الگوی متناسب توسعه، چارچوبی متشکل از فرهنگ و اخلاق است که می‌تواند برگرفته از آداب و سنن بومی یک کشور باشد. مؤمنی و زمانی (۱۳۹۲) در مقاله «تحلیل الگوی توسعه ایران میان دو انقلاب مبتنی بر اقتصاد سیاسی و نظم اجتماعی» الگوی توسعه ایران میان دو انقلاب ۱۲۸۵ تا ۱۳۵۷ را تحلیل و تأیید کرده‌اند که الگوی توسعه‌ای ایران در آن زمان مبتنی بر شکاف توازن دوگانه سیاسی و اقتصادی و دسترسی کم طبقات متوسط و پایین به سیستم سیاسی بوده است. دلاور (۱۳۹۴) در مقاله «الگوهای کلاسیک توسعه سیاسی: نگاهی به تجربه اروپای غربی»، با بررسی تجربه‌های اروپای غربی الگوهای مختلف توسعه سیاسی را مطالعه کرده است. از دید او، الگوی توسعه سیاسی سازگار با ثبات امنیت سیاسی، انباشت سرمایه و پس‌انداز و رفاه اجتماعی می‌تواند الگویی مناسب برای کشورهای در حال توسعه مانند ایران باشد. طالب‌پور و بسطامی‌نژاد (۱۳۹۹) در مقاله «طراحی الگوی توسعه ایران با استفاده از روش دلفی»، مطلوب‌ترین الگوی توسعه‌ای در ایران را الگویی همراه با حاکمیت علم، حاکمیت قانون و رفع مشکل دولت رانتیر می‌داند. فریتز و کوخ^۱ (۲۰۱۶) در مقاله «توسعه اقتصادی و الگوهای رفاه در سراسر جهان: چالش‌های ساختاری برای یک اقتصاد با حالت پایدار جهانی»، الگوی توسعه اقتصادی مطلوب

جهانی را برگرفته از اصول شکوفایی اجتماعی تعریف کرده‌اند. به نظر آن‌ها چنین الگویی می‌تواند سطح کیفیت زندگی افراد در کره زمین را ارتقا بخشد و کشورها را در زمینه‌های مختلف اقتصادی و اجتماعی رشد دهد. چو و همکاران^۱ (۲۰۲۲) در مقاله «فرهنگ و مراحل توسعه اقتصادی»، هم‌راستایی توسعه اقتصادی و فرهنگ را در مراحل رشد با اهمیت فرض کرده‌اند. به باور آن‌ها، فرهنگ جامعه نیز باید توسعه‌محور باشد و الگوی خردورزی مردم بنابر رشد و پیشرفت اجتماعی و اقتصادی بازتعریف شود. ژا و همکاران^۲ (۲۰۲۴) در مقاله «ویژگی‌های توسعه چرخه دوگانه جدید و خطر سیستماتیک مالی براساس تحلیل‌های مدل تی‌وی‌آر-اس‌وی‌ای-آر، ام‌اس-وی‌آر الگوی توسعه دوگانه دوره‌ای را ارائه داده‌اند. بر اساس نتایج این پژوهش، توسعه در دو دوره خطرپذیری و شکوفایی قابل تعریف است. هر دولتی به پذیرش مجموعه‌ای از خطرهای برای استفاده از ظرفیت‌ها و توانمندی‌های نیروی تولید کشور نیاز دارد. پذیرش خطر، مقدمه رسیدن به توسعه مطلوب است. بر اساس مطالعات بررسی شده، صاحب‌نظران بسیاری به موضوع الگوی توسعه اقتصادی در کشورهای مختلف پرداخته‌اند و هریک به دریچه ویژه‌ای از این مفهوم چندوجهی توجه کرده‌اند. اما در مورد روسیه، پژوهشی نیافتیم که در آن با استفاده از روش تحلیل محتوا، تغییر چشم‌انداز توسعه در روسیه را با توجه به بحران‌های پیش‌بینی‌نشده بررسی کرده باشد. این خلأ در ادبیات پژوهش را براساس اسناد مربوط با توسعه اقتصادی منتشرشده در سایت دولت فدراسیون روسیه، در سه دوره زمانی پیش از کرونا (۲۰۱۸ تا ۲۰۱۹)، دوره کرونا (۲۰۲۰ تا ۲۰۲۱) و دوره جنگ با اوکراین (۲۰۲۲ تا ۲۰۲۳) با استفاده از روش کیفی تفسیرگرایانه در بستر نرم‌افزار اتلس تی تحلیل محتوا می‌کنیم.

تاریخچه و ابعاد برنامه‌های توسعه اقتصادی فدراسیون روسیه

پس از فروپاشی اتحاد شوروی در سال ۱۹۹۱، روسیه وارد دوره‌ای از تحولات عمیق اقتصادی، سیاسی و اجتماعی شد. برنامه‌های توسعه در این دوره به چندین محور اصلی تقسیم شدند. در دهه ۱۹۹۰، تمرکز بر اصلاحات اقتصادی بازارمحور بود که زیر تأثیر سیاست‌های شوک درمانی انجام شد. این اصلاحات شامل خصوصی‌سازی گسترده، آزادسازی قیمت‌ها و کاهش کنترل دولتی بر اقتصاد بود. یکی از برنامه‌های معروف توسعه در دوره پایانی شوروی در دهه ۱۹۹۰، برنامه شاتالین و یاولینسکی (۵۰۰ روز تا بازار) است (Nellis, 2016). این برنامه

1. Chu et al.

2. Zhu et al.

را در سال ۱۹۹۰ و پیش از فروپاشی شوروی گریگوری یاولینسکی و استانیسلاو شاتالین طراحی کردند. هدف اصلی آن گذار سریع از اقتصاد متمرکز شوروی به اقتصاد بازارمحور در ۵۰۰ روز بود. این برنامه پیشنهاد می کرد که دارایی های دولتی به سرعت خصوصی سازی شوند، کنترل های قیمتی حذف شوند و بازار آزاد در روسیه شکل بگیرد. با این حال، به دلیل مقاومت نیروهای محافظه کار در دولت شوروی و پیچیدگی های سیاسی، این برنامه به طور کامل اجرا نشد. در دهه ۲۰۰۰ با قدرت گرفتن ولادیمیر پوتین، روسیه به سوی تثبیت اقتصادی و تقویت دولت مرکزی حرکت کرد. درآمدهای نفتی و گازی به توسعه زیرساخت ها و کاهش بدهی های خارجی کمک کردند. یکی از برنامه های مهم توسعه در آغاز دهه ۲۰۰۰، برنامه توسعه ای گرف بود. این برنامه را در ابتدای دهه ۲۰۰۰ هرمان گرف، وزیر توسعه اقتصادی روسیه، طراحی و اجرا کرد. هدف اصلی برنامه گرف نوسازی اقتصاد روسیه از راه اصلاحات ساختاری بود (Auzan, 2017). این اصلاحات شامل کاهش موانع دیوانی، بهبود فضای کسب و کار، خصوصی سازی های باقی مانده و حمایت از سرمایه گذاری خارجی بود. در چارچوب این برنامه، روسیه به رشد اقتصادی قابل توجهی دست یافت که تا حد زیادی ناشی از افزایش قیمت نفت و گاز بود. در سال های اخیر، روسیه برنامه هایی را برای توسعه فناوری های پیشرفته، نوآوری های صنعتی و کاهش وابستگی به واردات، به ویژه در واکنش به تحریم های غرب، اجرا کرده است. همچنین تمرکز بر تقویت مناطق دورافتاده^۱، نو سازی ارتش و گسترش نفوذ ژئوپلیتیکی در سیاست های توسعه ای روسیه نقش اساسی داشته اند.

از فوریه ۲۰۲۲ و با آغاز جنگ روسیه علیه اوکراین، وضعیت توسعه اقتصادی و اجتماعی روسیه به شدت در تأثیر قرار گرفت. تحریم های گسترده غرب علیه بخش های مهم اقتصاد روسیه، از جمله انرژی، مالی و فناوری، فشارهای سنگینی بر این کشور وارد کرد. روسیه با کاهش دسترسی به بازارهای جهانی، خروج شرکت های خارجی و محدودیت های فناوری روبه رو شد که به کاهش سرمایه گذاری های خارجی و انزوای بیشتر اقتصادی انجامید. در واکنش، دولت روسیه سیاست هایی برای جایگزینی واردات و تقویت تولید داخلی اجرا و تلاش کرد روابط تجاری و اقتصادی خود را با کشورهای غیر غربی مانند چین، هند و ایران گسترش دهد. افزایش هزینه های نظامی و تغییر

۱. در دوره پوتین، این برنامه برای تقویت مناطق دورافتاده و کمتر توسعه یافته، به ویژه در سیبری و خاور دور روسیه، ایجاد شد (TADs). با ارائه معافیت های مالیاتی و تسهیلات برای سرمایه گذاران داخلی و خارجی، تلاش می کند توسعه صنعتی، زیرساختی و اشتغالزایی در این مناطق را افزایش دهد.

اولویت‌ها به‌سوی اقتصاد جنگی، منابع قابل توجهی را از بخش‌های توسعه‌ای به‌سوی حمایت از جنگ منحرف کرد. با این حال قیمت بالای انرژی و افزایش تجارت با کشورهای هم‌سو تاحدی از آثار منفی تحریم‌ها کاسته است. جنگ تأثیرهای اجتماعی عمیقی داشت، از جمله مهاجرت نیروی کار ماهر و گسترش نارضایتی عمومی در برخی اقشار جامعه. در جدول ۱ سیر تکامل برنامه‌های توسعه اقتصادی روسیه از سال ۱۹۹۱ تا سال ۲۰۲۴ را می‌بینیم.

جدول ۱. سیر تکامل برنامه‌های توسعه اقتصادی فدراسیون روسیه در سال‌های ۱۹۹۱ تا ۲۰۲۴

نام برنامه به فارسی	نام برنامه به زبان روسی	توضیح کوتاه	سال اجرا
شوگ درمانی	Шоковая терапия	برنامه‌ای برای گذار سریع از اقتصاد متمرکز به اقتصاد بازار، شامل آزادسازی قیمت‌ها، خصوصی‌سازی و کاهش کنترل دولتی	۱۹۹۲
۵۰۰ روز تا بازار	۵۰۰ дней до рынка (программа Шаталина — Явлинского)	طرحی برای گذار سریع به اقتصاد بازار با هدف خصوصی‌سازی و حذف کنترل‌های دولتی که به دلیل مقاومت اجرا نشد	دهه ۱۹۹۰
اصلاحات اقتصادی گراف	Реформа Грефа	اصلاحات ساختاری برای نو سازی اقتصاد، شامل کاهش موانع اداری و تقویت سرمایه‌گذاری خارجی	۲۰۰۰
برنامه مناطق اولویت‌دار توسعه	Программа приоритетных территорий развития	برنامه‌ای برای تقویت مناطق دورافتاده روسیه با دادن تسهیلات مالیاتی و حمایتی به سرمایه‌گذاران	۲۰۰۵
راهبرد سال ۲۰۲۰	Стратегия 2020	یک سند راهبردی برای نو سازی اقتصاد، کاهش وابستگی به منابع طبیعی، تقویت فناوری‌های پیشرفته و نوآوری	۲۰۱۰
برنامه جایگزینی واردات	Импортозамещение	به دلیل تحریم‌های غربی، این برنامه برای کاهش وابستگی به واردات و تقویت تولید داخلی در بخش‌های مختلف طراحی شد	۲۰۱۴
راهبرد دیجیتال روسیه در سال ۲۰۳۰	Цифровая стратегия России 2030	برنامه‌ای برای توسعه فناوری‌های دیجیتال و اینترنتی، ارتقای زیرساخت‌های فناوری اطلاعات و تقویت امنیت سایبری	۲۰۲۰
راهبرد توسعه اقتصاد جنگی	Стратегия развития военной экономики	پس از شروع جنگ با اوکراین، این برنامه برای حمایت از اقتصاد جنگی، افزایش تولید نظامی و تأمین منابع مالی جدید تدوین شد	۲۰۲۲

منبع: نویسنده

براساس جدول ۱، مشخص است که در ابتدا گذار از اقتصاد دولتی به بازار آزاد هدف اصلی برنامه‌های توسعه در روسیه پساشوروی بود. در پایان سال ۱۹۹۱، با فروپاشی اتحاد شوروی و تغییرهای سیاسی، روسیه تلاش می‌کرد از اقتصاد متمرکز و دولتی به اقتصاد بازارمحور منتقل شود. در این دوره، برنامه‌هایی مانند برنامه شوک درمانی (۱۹۹۲) و برنامه ۵۰۰ روز تا بازار (۱۹۹۰) مطرح شدند. هدف این برنامه‌ها این بود که با کاهش سریع کنترل‌های دولتی، خصوصی سازی و آزادسازی قیمت‌ها، شرایط را برای اقتصاد بازار فراهم کنند. ولی اجرای این برنامه‌ها با چالش‌های زیادی روبه‌رو شد، از جمله بحران‌های اقتصادی، تورم شدید و نارضایتی اجتماعی. سپس شاهد برنامه‌های توسعه‌ای با محوریت تحولات ساختاری و نوسازی هستیم.

در دهه ۲۰۰۰، با قدرت گرفتن ولادیمیر پوتین و تثبیت نسبی وضعیت سیاسی، روسیه به سوی اصلاحات ساختاری و نوسازی حرکت کرد. در این دوره، برنامه‌هایی مانند برنامه اصلاحات اقتصادی «گرف» (۲۰۰۰) اجرا شد که بر تقویت سرمایه‌گذاری خارجی، کاهش موانع دیوانی و توسعه زیرساخت‌های اقتصادی تمرکز داشت. این تغییرها موجب افزایش رشد اقتصادی و کاهش وابستگی به مدل‌های قدیمی شد. با توجه به پراکندگی جغرافیایی روسیه و نیاز به توسعه مناطق دورافتاده، در سال ۲۰۰۵ برنامه‌هایی مانند برنامه مناطق اولویت‌دار توسعه شکل گرفت. این برنامه‌ها به توسعه اقتصادی در مناطق کم توسعه با کمک تسهیلات مالیاتی و تشویق سرمایه‌گذاری‌های داخلی و خارجی کمک کرد. از سال ۲۰۱۴، تقویت استقلال اقتصادی و مقابله با تحریم‌ها شعار برنامه‌های توسعه‌ای روسیه شد. از سال ۲۰۱۴ به بعد، به‌ویژه پس از کاربست تحریم‌های غربی در واکنش به بحران اوکراین، روسیه به دنبال جانشینی واردات و کاهش وابستگی به واردات کالاها و فناوری‌های غربی برآمد. این برنامه‌ها به تقویت تولید داخلی و خودکفایی در بخش‌هایی مانند کشاورزی، صنعت و فناوری‌های مختلف متمرکز بود. در این دوره، روسیه همچنین به سوی تقویت روابط اقتصادی با کشورهای غیرغربی مانند چین و هند پیش رفت. در ادامه در دهه ۲۰۲۰، روسیه به‌ویژه با اجرای راهبرد دیجیتال ۲۰۳۰، به توسعه فناوری‌های دیجیتال و اینترنتی پرداخت. این راهبرد شامل تقویت زیرساخت‌های فناوری اطلاعات، بهبود امنیت سایبری و افزایش دسترسی به خدمات دیجیتال بود. این تلاش‌ها در راستای ایجاد یک اقتصاد مبتنی بر فناوری‌های نوین و بهبود فضای کسب‌وکار در سطح دیجیتال انجام شد. از فوریه ۲۰۲۲ برنامه‌های توسعه در پاسخ به شرایط جنگی تغییر یافت. از فوریه ۲۰۲۲ و پس از آغاز جنگ با اوکراین، روسیه به سرعت برنامه‌های

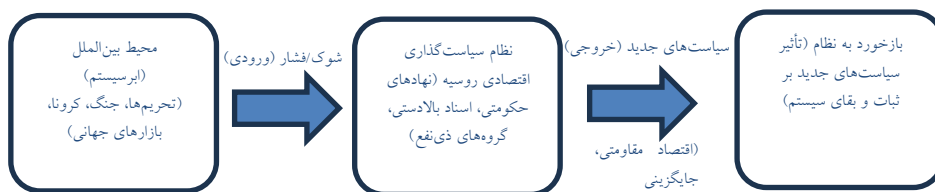
اقتصادی و نظامی خود را به سوی توسعه اقتصاد جنگی هدایت کرد. در این دوره، تولیدات نظامی، تأمین منابع مالی جدید و تلاش برای تقویت تولید داخلی به‌ویژه در حوزه‌های نظامی و صنعتی در دستور کار قرار گرفت. این تغییرها نشان دهنده تلاش روسیه برای حفظ ثبات اقتصادی در شرایط بحران است.

چارچوب نظری

برای تحلیل چگونگی تأثیر بحران‌های پیش‌بینی نشده بر تحول الگوی توسعه اقتصادی روسیه، در این نوشتار از چارچوب نظریه سیستم‌ها بهره می‌گیریم. دیدگاه سیستمی که ریشه در کارهای نظریه پردازانی مانند لودویگ فون برتالانفی^۱ و دیوید ایستون^۲ دارد، پدیده‌های اجتماعی را سیستم‌های پیچیده و بازی می‌بیند که با محیط اطراف خود در تعامل هستند (Gunnell, 2013). در این چارچوب، حوزه سیاست‌گذاری اقتصادی روسیه به‌عنوان یک «سیستم» در نظر گرفته می‌شود. این سیستم متشکل از اجزایی مانند نهادهای حکومتی، اسناد بالادستی، برنامه‌های عملیاتی، گروه‌های ذی‌نفع و منابع اقتصادی است که در رابطه متقابل با یکدیگر قرار دارند. محیط بین‌الملل، شامل تحریم‌های غرب، همه‌گیری کرونا و جنگ اوکراین به‌عنوان «ابریستم» یا «محیط» این سیستم عمل می‌کند که بر آن فشار وارد می‌کند.

رخداد بحران‌های بزرگ و پیش‌بینی نشده، به‌عنوان ورودی یا «شوک» به سیستم محسوب می‌شوند. این شوک‌ها سیستم را از حالت ثبات و تعادل خارج می‌کنند و سبب بروز «تنش» و «بحران» در درون آن می‌شوند. برای بقا و بازگشت به تعادل، سیستم نیازمند ارائه «پاسخ» و «واکنش» است. این پاسخ در قالب خروجی‌های جدید، یعنی تصویب و اجرای سیاست‌ها و برنامه‌های توسعه اقتصادی جدید (مانند راهبرد جایگزینی واردات یا اقتصاد جنگی) پدیدار می‌شود. نظریه سیستم‌ها کمک می‌کند تحول در الگوی توسعه روسیه را نه به‌عنوان تغییر برنامه‌ریزی شده خطی، بلکه به‌عنوان فرایندی تطبیقی و پویا درک کنیم. تغییر سیاست‌ها، پاسخی دوری ناپذیر به فشارهای ویرانگر سیستمی است که بقای سیستم را تهدید می‌کند. این چارچوب به ویژه برای تحلیل مورد روسیه که در معرض شدیدترین فشارهای سیستمی بین‌المللی قرار گرفته است، بسیار مناسب به نظر می‌رسد.

شکل ۲: چارچوب مفهومی پژوهش

منبع: نویسنده

شکل ۲ چارچوب تحلیلی این نوشتار را که براساس نظریه سیستم‌ها طراحی شده است، نشان می‌دهد. این چارچوب، تحول الگوی توسعه اقتصادی روسیه را به‌عنوان فرایند پویای تعاملی میان سیستم (حوزه حکمرانی اقتصادی این کشور) و ابریستم (محیط بین الملل پر آشوب) مدل‌سازی می‌کند. در این مدل، بحران‌های پیش‌بینی نشده، مانند تحریم‌ها، همه‌گیری کرونا و جنگ به‌عنوان «شوک‌های ورودی» عمل می‌کنند که تعادل سیستم را برهم می‌زنند و آن را زیر فشار بقا قرار می‌دهند. پاسخ سیستم به این فشارها در قالب «خروجی»‌های ملموس، یعنی همان سیاست‌ها و برنامه‌های توسعه اقتصادی جدید، مانند جایگزینی واردات یا اقتصاد مقاومتی تجلی می‌یابد. این خروجی‌ها سپس از راه سازوکار «بازخورد»، تأثیر خود را بر ثبات و تحول آینده سیستم می‌گذارند و چرخه تطابق و تغییر را تداوم می‌بخشند. این چارچوب مفهومی به‌طور خلاصه نقشه این نوشتار را نشان می‌دهد.

روش پژوهش

این نوشتار از نظر سرشت، توسعه‌ای است و در گروه پژوهش‌های کیفی قرار دارد. برای تحلیل محتوای اسناد در فدراسیون روسیه از نرم‌افزار اطلس تی^۹ استفاده کرده‌ایم. روش نمونه‌گیری در این نوشتار، نمونه‌گیری هدفمند^۱ است که در نتیجه آن ۱۴۵ سند مربوط به توسعه از سایت دولت فدراسیون روسیه برای تحلیل محتوا در سه دوره زمانی پیش از کرونا (۲۰۱۸ تا ۲۰۱۹)، دوره کرونا (۲۰۲۰ تا ۲۰۲۱) و دوره جنگ با اوکراین (۲۰۲۲ تا ۲۰۲۳) را بررسی کرده‌ایم. با توجه به پرسش اصلی نوشتار «چگونه بحران‌های پیش‌بینی نشده موجب

تحول چشم‌انداز توسعه در روسیه به‌سوی الگوی تاب‌آوری اقتصادی شده‌اند؟» نیاز به استخراج رمزهای مشخص‌کننده الگوی توسعه بر اساس مقاومت و تاب‌آوری اقتصادی بود. برای این موضوع، با مطالعه کتاب‌ها و مقاله‌های مختلف و مصاحبه با خبرگان توسعه اقتصادی، ۸۷ رمز استخراج و پس از پالایش اولیه و حذف رمزهای تکراری، ۴۳ رمز نهایی شد. رمزهای نهایی شده در سه زیربخش اقتصادی تجاری، اجتماعی فرهنگی و سیاسی قرار گرفتند که دسته‌بندی رمزها در نهایت موجب مشخص شدن رویکرد توسعه مقاومت و تاب‌آوری اقتصادی محور در روسیه در دوران بحران مشخص خواهد شد.

تحلیل محتوای اسناد توسعه اقتصادی فدراسیون روسیه

در مرحله نخست یافته‌های پژوهش، ابرواژه‌های اسناد مرتبط با توسعه اقتصادی منتشرشده در سایت دولت فدراسیون روسیه در سه دوره مشخص شده (قلمرو زمانی) نوشتار قابل استخراج است. شکل‌های ۳ تا ۵ ابرواژه را در سه دوره پیش از کرونا، دوره کرونا و جنگ با اوکراین نشان می‌دهد.

شکل ۳. ابرواژه‌های اسناد توسعه اقتصادی فدراسیون روسیه (دوران پیش از کرونا)

منبع: نویسنده براساس خروجی نرم افزار اطلس تی

شکل ۴. ابرواژه‌های اسناد توسعه اقتصادی فدراسیون روسیه (دوران کرونا)

منبع: نویسندہ براساس خروجی نرم افزار اطلس تی

شکل ۵. ابرواژه‌های اسناد توسعه اقتصادی فدراسیون روسیه (دوران جنگ یا اوکراین)

منبع: نویسندہ براساس خروجی نرم افزار اطلست

تحلیل ابرواژه‌های اسناد توسعه اقتصادی فدراسیون روسیه نشان‌دهنده تغییرهای مهم در اولویت‌های سیاست‌گذاری در سه دوره زمانی است. پیش از کرونا، تمرکز بر تقویت منافع ملی، همکاری فرهنگی و مشارکت اقتصادی، نشان‌دهنده تلاش برای توازن توسعه و روابط بین‌المللی بود. در دوران کرونا، با افزایش چالش‌های اجتماعی، تأکید بر عدالت، مبارزه با نابرابری و مدیریت بحران برجسته شد. در دوران جنگ با اوکراین، روسیه به الگوی توسعه اقتصادی مبتنی بر تاب‌آوری روی آورد، با محوریت حمایت از تولید داخلی، سرمایه‌گذاری و کاهش وابستگی خارجی. این تحولات نمایانگر انعطاف‌پذیری سیاست‌گذاری روسیه برای پاسخ به بحران‌ها و ایجاد پایداری در برابر چالش‌های خارجی و داخلی است. همچنین بررسی ۴۳ رمز مشخص‌شده در اسناد توسعه اقتصادی فدراسیون روسیه در سه دوره زمانی در جدول ۲ نشان داده شده است. به دلیل حجم رمزهای تعریف‌شده در جدول ۲، فقط پرتکرارترین پنج رمز بیان شده است.

جدول ۲. پرتکرارترین رمزها در اسناد توسعه اقتصادی فدراسیون روسیه

رتبه	دوره پیش از کرونا سال‌های ۲۰۱۸ تا ۲۰۱۹	دوران کرونا سال‌های ۲۰۲۰ تا ۲۰۲۱	دوران جنگ با اوکراین سال‌های ۲۰۲۲ تا ۲۰۲۳
۱	مدیریت منابع مالی و اعتباری	مبارزه با تبعیض و نابرابری	اقتصاد مقاومتی (تاب‌آوری اقتصادی)
۲	ارتقای نوآوری و فناوری	دسترسی به خدمات اجتماعی	حمایت از تولید داخلی
۳	مشارکت در سازمان‌های بین‌المللی و منطقه‌ای	تقویت بازارهای داخلی و تقاضای داخلی	پشتیبانی از بخش کشاورزی
۴	پیشرفت فرهنگی از راه رسانه	پایداری مالی	حمایت از صادرات و واردات متوازن
۵	تقویت هویت ملی و فرهنگی	آموزش و پرورش جامع و برابر	تقویت همبستگی ملی

منبع: نویسنده بر اساس خروجی نرم افزار اطلس‌تی

جدول ۲ نشان‌دهنده تحول الگوی توسعه اقتصادی فدراسیون روسیه در سه دوره مختلف (پیش از کرونا، دوران کرونا و دوران جنگ با اوکراین) است. این تحول نشان‌دهنده تغییرها در اولویت‌ها و رویکردهای اقتصادی و اجتماعی فدراسیون روسیه در رویارویی با چالش‌های داخلی و بین‌المللی است.

الف) دوره پیش از کرونا (۲۰۱۸ تا ۲۰۱۹): تمرکز بر رشد و همکاری جهانی

در این دوره، سیاست‌های توسعه‌ای فدراسیون روسیه بر چند محور اصلی متمرکز بود که هدف آن‌ها تقویت پایه‌های اقتصادی و مالی کشور و افزایش حضور فعال روسیه در اقتصاد جهانی بود. یکی از اولویت‌های اصلی این سیاست‌ها، مدیریت مؤثر منابع مالی و اعتباری بود که برای ایجاد ثبات مالی و بهبود بهره‌وری منابع اقتصادی طراحی شده بود. این اقدام‌ها به‌ویژه در جهت کاهش وابستگی به منابع خارجی و تقویت ظرفیت‌های داخلی انجام می‌شد. علاوه بر این، ارتقای نوآوری و فناوری از اولویت‌های دیگری بود که به‌ویژه در توسعه صنایع دانش بنیان و پیشرفت فناوری اهمیت زیادی پیدا کرد. روسیه تلاش کرد با حمایت از پژوهش و توسعه، ظرفیت‌های نوآورانه خود را تقویت کند و در صنایع پیشرفته جایگاه رقابتی خود را در سطح جهانی ارتقا دهد. در عرصه بین‌المللی، روسیه به‌طور فعال در سازمان‌های بین‌المللی و منطقه‌ای مشارکت داشت که این موضوع به‌ویژه در راستای تقویت دیپلماسی اقتصادی و تأکید بر نقش آفرینی جهانی این کشور در زمینه‌های مختلف اقتصادی و سیاسی بود. حضور در این سازمان‌ها نه تنها به روسیه امکان تعامل و همکاری با کشورهای دیگر را می‌داد، بلکه فرصتی برای ارتقای موقعیت اقتصادی و سیاسی این کشور در سطح جهانی فراهم می‌کرد. در کنار رشد اقتصادی، روسیه به پیشرفت فرهنگی و تقویت هویت ملی خود توجه ویژه‌ای داشت. این موضوع به‌وسیله رسانه‌ها و برنامه‌های فرهنگی به‌ویژه در تقویت هویت ملی و تأثیرگذاری فرهنگی در سطح جهانی دنبال می‌شد. در این زمینه، روسیه تلاش کرد با تبلیغ و گسترش فرهنگ خود، نقش مؤثری در عرصه جهانی داشته باشد و هم‌زمان با توسعه اقتصادی، هویت فرهنگی خود را نیز تقویت کند.

ب) دوره کرونا (۲۰۲۰ تا ۲۰۲۱): پایداری اجتماعی در بحران

در دوره پاندمی کرونا، اولویت‌های سیاستی روسیه به‌طور چشمگیری تغییر کرد و بر مدیریت بحران و حمایت از اقشار آسیب‌پذیر جامعه متمرکز شد. در سال ۲۰۲۰، به‌دلیل شیوع بیماری کرونا، تولید ناخالص داخلی روسیه حدود ۳ درصد کاهش یافت (Russia's Economy Shrink, 2021). این کاهش سبب بی‌ثباتی در بازارهای اقتصادی و اختلال در بخش‌های عرضه و تقاضا در کشور شد. در این شرایط بحرانی، مبارزه با تبعیض و نابرابری به عنوان اولویت نخست سیاست‌ها مطرح شد تا شکاف‌های اجتماعی کاهش یابد و عدالت اجتماعی بهبود یابد. در این دوران، دسترسی به خدمات اجتماعی و بهبود رفاه عمومی در اولویت قرار گرفت و سیاست‌گذاری‌ها به‌ویژه بر تقویت

خدمات عمومی ضروری متمرکز شد. این سیاست‌ها نشان‌دهنده تلاش برای تأمین نیازهای اساسی مردم و کاهش فشارهای اجتماعی در شرایط دشوار پاندمی بود. علاوه بر این، تقویت بازارهای داخلی و افزایش تقاضای داخلی برای کاهش وابستگی به اقتصاد جهانی و حمایت از مصرف داخلی، یکی دیگر از اولویت‌های سیاستی بود که در این دوران مورد توجه قرار گرفت. همچنین سیاست‌هایی مانند پایداری مالی و ارائه آموزش و پرورش جامع و برابر به‌عنوان ابزارهایی برای تقویت زیرساخت‌های اجتماعی و اقتصادی در جهت رویارویی با پیامدهای بحران کرونا مطرح شدند. هدف این سیاست‌ها ایجاد سیستم اجتماعی و اقتصادی مقاوم و پایدار بود تا روسیه بتواند به‌طور مؤثرتر با بحران‌ها و چالش‌های پیش‌رو مقابله کند و به بازسازی سریع‌تر از آسیب‌های ناشی از پاندمی دست یابد.

ج) دوره جنگ با اوکراین (۲۰۲۲ تا ۲۰۲۳): تاب‌آوری اقتصادی و خوداتکایی

با آغاز جنگ با اوکراین و کاربست تحریم‌های بین‌المللی، روسیه به تغییرهای اساسی در سیاست‌های توسعه‌ای خود پرداخت و تمرکز اصلی را بر تاب‌آوری و اقتصاد مقاومتی قرار داد تا آسیب‌پذیری اقتصادی کشور کاهش یابد و توانایی مقابله با فشارهای خارجی تقویت شود. یکی از اولویت‌های اصلی در این دوره، حمایت از تولید داخلی و تقویت بخش کشاورزی بود که هدف آن خودکفایی در تأمین نیازهای اساسی کشور از منابع داخلی بود. این سیاست‌ها نشان‌دهنده تلاش برای کاهش وابستگی به واردات و تقویت ظرفیت‌های داخلی در رویارویی با بحران‌های جهانی بود. حمایت از صادرات و مدیریت واردات به‌صورت متوازن نیز به‌عنوان راهکاری برای حفظ روابط تجاری و ایجاد تعادل در تجارت خارجی مطرح شد. این رویکرد به روسیه کمک کرد در شرایط تحریمی، همچنان ارتباطات تجاری خود را حفظ کند و از وابستگی به بازارهای خارجی بکاهد. همچنین در این دوران بر تقویت همبستگی ملی به‌عنوان یکی از ابزارهای اصلی برای انسجام اجتماعی و مقابله با چالش‌های خارجی تأکید شد. این سیاست‌ها هدفشان ایجاد اتحاد و همبستگی در میان مردم روسیه بود تا کشور در برابر فشارهای خارجی بتواند از حمایت داخلی بهره‌مند شود. به‌طور کلی، این دوره نمایانگر تغییر رویکرد روسیه از تعامل گسترده با اقتصاد جهانی به تمرکز بر خوداتکایی و تقویت مدیریت داخلی بود.

نتیجه

در این نوشتار با هدف تحلیل چگونگی تأثیر بحران‌های پیش‌بینی نشده (همه‌گیری کرونا و جنگ اوکراین) بر تحول الگوی توسعه اقتصادی روسیه به‌سوی تاب‌آوری اقتصاد، تحلیل محتوای اسناد سیاستی این کشور در سه دوره زمانی انجام شد. یافته‌های اصلی نوشتار نشان می‌دهند که بحران‌ها به‌عنوان محرکی قوی و تسریع‌کننده برای تغییر سیاست‌ها عمل کرده‌اند. به‌طور مشخص، پرسش اصلی نوشتار که چگونگی این تحول بود، این‌گونه پاسخ داده می‌شود: تحول با فرایندی تطبیقی و واکنشی رخ داده است که در آن، هر بحران، ضعف‌ها و وابستگی‌های جدیدی را آشکار کرده و نظام حکمرانی اقتصادی روسیه را وادار به ارائه «پاسخ سیاستی» خاصی کرده است. به‌طوری‌که:

الف) بحران کرونا، ضعف در تاب‌آوری اجتماعی و زنجیره تأمین را برجسته ساخت و به تغییر اولویت به‌سوی سیاست‌های رفاهی و حمایت داخلی منجر شد؛

ب) بحران جنگ و تحریم‌ها، وابستگی شدید به غرب در بخش‌های مالی و فناوری را آشکار کرد و تغییر پارادایم به‌سوی خوداتکایی راهبردی (جایگزینی واردات) و تنوع‌بخشی شریک‌های تجاری به شرق را در پی داشت.

در آزمون فرضیه نیز، این فرضیه که «در بحران‌های پیش‌بینی نشده، خط‌مشی‌گذاران روسیه الگوی توسعه مطلوب را سازگار با تاب‌آوری اقتصادی تعریف کرده‌اند»، تأیید می‌شود. یافته‌ها آشکارا نشان می‌دهند که محتوای اسناد سیاستی از یک نگاه بیرونی و تعامل محور پیش از بحران، به یک نگاه درون‌نگر و امنیت‌محور پس از بحران‌ها تغییر کرده است و مؤلفه‌های اصلی اقتصاد مقاومتی (کاهش وابستگی، تاب‌آوری و خوداتکایی) به کانون اصلی این اسناد تبدیل شده‌اند. اگرچه این مطالعه براساس اسناد رسمی انجام شده است، محدودیت‌هایی دارد از جمله دسترسی نداشتن به اسناد طبقه‌بندی‌شده یا مشاوره با تصمیم‌گیران که می‌تواند موضوع پژوهش‌های آینده باشد. برای گسترش و تعمیق درک الگوی توسعه اقتصادی مبتنی بر تاب‌آوری، پیشنهاد می‌شود پژوهش‌های آینده به تحلیل الگوی توسعه روسیه از دیدگاه خبرگان اقتصادی و سیاست‌گذاری، با استفاده از روش‌های کیفی و مصاحبه‌های عمیق بپردازند تا جنبه‌های کمتر مشهود این الگو شناسایی شود. همچنین مقایسه تطبیقی سیاست‌های اقتصاد مقاومتی ایران و روسیه در رویارویی با تحریم‌های غرب، می‌تواند به کشف شباهت‌ها، تفاوت‌ها و درس‌آموخته‌هایی برای دیگر کشورها منجر شود. تحلیل نقش سازمان‌های منطقه‌ای و بین‌المللی در تسهیل یا محدودکردن توسعه اقتصادی مقاومتی در این کشورها نیز می‌تواند

دیدگاه‌های جدیدی برای سیاست‌گذاران ارائه دهد. از سوی دیگر، مطالعه تأثیر این سیاست‌ها بر شاخص‌های کلان اقتصادی و کیفیت زندگی شهروندان در بلندمدت، می‌تواند تصویر دقیق‌تری از نتایج و پیامدهای این الگو ترسیم کند.

منابع

فارسی

- دلاور، ابوالفضل (۱۳۹۴)، "الگوهای کلاسیک توسعه سیاسی: نگاهی به تجربه اروپای غربی"، *برنامه‌ریزی رفاه و توسعه اجتماعی*، دوره ۵، شماره ۶، صص. ۷۹-۱۰۲، (doi:10.22054/qjsd.2015.1473).
- شیرزادی، رضا (۱۳۹۶)، "دولت، توسعه اقتصادی و ادغام در اقتصاد جهانی (مطالعه موردی روسیه: ۱۹۹۰-۲۰۱۰)"، *مطالعات اوراسیای مرکزی*، دوره ۱، شماره ۲۰، صص. ۱۳۵-۱۵۲، (doi:10.22059/Jcep.2017.62904).
- رسولی نژاد، احسان و ابراهیم هالیل اکسی (۱۴۰۳)، "روندپژوهی توسعه اقتصادی فدراسیون روسیه"، *فصلنامه مطالعات کشورها*، دوره ۲، شماره ۲، صص. ۲۷۹-۲۸۹، (doi: 10.22059/jcountst.2024.370813.1097).
- طالب‌پور، اکبر و محمود بسطامی‌نژاد (۱۳۹۹)، "طراحی الگوی توسعه ایران با استفاده از روش دلفی"، *جامعه‌شناسی اقتصادی و توسعه*، دوره ۹، شماره ۲، صص. ۲۵۳-۲۸۳، (doi:10.22034/jeds.2020.11478).
- عطار، سعید (۱۳۸۸)، "ژاپن و امر توسعه: نگاهی به جایگاه نظام برنامه‌ریزی و قانون برنامه توسعه در فرآیند توسعه ژاپن"، *فصلنامه سیاست*، دوره ۴۲، شماره ۴، صص. ۱۲۵-۱۴۵، (doi:10.22059/jpq.2012.35297).
- کرمی، جهانگیر و احسان رسول نژاد (۱۳۹۸)، "مطالعه تطبیقی سیاست‌های کلی اقتصادی نظام جمهوری اسلامی ایران با سیاست‌های بلندمدت اقتصادی فدراسیون روسیه"، *سیاست‌های راهبردی و کلان*، دوره ۷، شماره ۲، صص. ۲۰۸-۲۲۵، (doi: 10.32598/JMSP.7.2.208).
- کرمی، جهانگیر و رقیه کرامتی نیا (۱۳۹۴)، "روند‌نوسازی در روسیه: دولت قدرتمند و سطحی‌ماندن توسعه"، *مطالعات آسیای مرکزی و قفقاز*، دوره ۲۱، شماره ۹۱، صص. ۱۳۵-۱۶۳، (doi:10.22059/jccr.2016.62904).
- گودرزی، آتوسا و روح الله صالحی دولت‌آباد (۱۳۹۲)، "نفوذ اقتصادی روسیه در آسیای

- مرکزی بعد از فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی"، **فصلنامه آسیای مرکزی و قفقاز**، دوره ۱۹، شماره ۸۲، صص. ۱۰۴-۱۲۹، (doi:10.22059/jccr.2010.1395028)
- محمدی، محمدصادق و عباسقلی عسگریان (۱۴۰۳)، "برنامه ریزی توسعه اقتصادی در فدراسیون روسیه (۲۰۲۱-۱۹۹۱)"، **فصلنامه آسیای مرکزی و قفقاز**، دوره ۳۰، شماره ۱۲۶، صص. ۵۵-۹۰، قابل دسترسی در: https://ca.ipisjournals.ir/article_716147_436e6f27f7a9eb0b08e4a12338c38205.pdf (تاریخ دسترسی: ۱۴۰۴/۰۹/۰۴).
- مومنی، فرشاد و رضا زمانی (۱۳۹۲)، "تحلیل الگوی توسعه ایران بین دو انقلاب مبتنی بر اقتصاد سیاسی و نظم اجتماعی"، **فصلنامه راهبرد**، دوره ۲۲، شماره ۶۹، صص. ۷-۲۹، (۲۰، ۱۰۰۱، ۱، ۱۰۲۸۳۱۰۲، ۱۳۹۲، ۲۲، ۴، ۱، ۶)
- میلانی، جمیل (۱۳۹۴)، "اقتصاد مقاومتی و خودباوری ملی، فرصت‌ها و چالش‌های تحقق"، **مجله اقتصادی**، سال پانزدهم، شماره ۷-۸، صص. ۵-۲۲، قابل دسترسی در: <https://www.ensani.ir/file/download/article/20160113133750-9662-289.pdf> (تاریخ دسترسی: ۱۴۰۴/۰۲/۱۶).
- نوبخت، محمد باقر، سعید غلامی نتاج و زهرا میراحسنی (۱۳۹۰)، "کارکردهای الگوی توسعه"، **فصلنامه راهبرد**، دوره ۲۰، شماره ۶۱، صص ۲۱۳-۲۳۱، (doi: 20.1001.1.10283102.1390.20.4.6.7)

English

- Auzan, Alexander (2017), "Revolutions and Evolutions in Russia: In Search of a Solution to the Path Dependence Problem", **Russian Journal of Economics**, Vol. 3, No. 4, pp. 336- 347, (doi:10.1016/j.ruje.2017.12.002).
- Chu, Angus, Zonglai Kou and Xilin Wang (2022), "Culture and Stages of Economic Development", **Economics Letters**, Vol. 210, (doi:10.1016/j.econlet.2021.110213).
- Duong, Kiet Tuan, Luu Duc Toan Huynh, Anh Dang Bao Phan, and Nam T. Vu (2024), "From Russia with Love: International Risk-sharing, Sanctions, and Firm Investments", **Economics Letters**, Vol. 244, (doi:10.1016/j.econlet.2024.112005).
- Fritz, Martin and Max Koch (2016), "Economic Development and Prosperity Patterns around the World: Structural Challenges for a Global Steady-state Economy", **Global Environmental Change**, Vol. 38, pp. 41- 48, (doi:10.1016/j.ruje.2017.12.002).
- Glazyev, S., and Oleg S. Sukharev (2025). "Economic Growth and Monetary Policy

- in Russia”, **Journal of New Economy**, Vol. 26, No. 1, pp. 6-30. (doi:10.29141/2658-5081-2025-26-1-1).
- Gunnell, John G. (2013), “The Reconstitution of Political Theory: David Easton, Behavioralism, and the Long Road to System”, **Journal of the History of the Behavioral Sciences**, Vol. 49, No. 2, pp. 190- 210, (doi:10.1002/jhbs.21593).
- Idrisov, Georgy, Yury Ponomarev and Sergey Sinelnikov-Murylev (2016), "Terms of Trade and Russian Economic Development", **Russian Journal of Economies**, Vol. 2, No. 3, pp. 279- 301, (doi:10.1016/j.ruje.2017.12.002).
- Klishevich, Daria and Andrei Panibratov (2024), "The Omnipresence of the State and Its Effect on the Internationalization of Companies: The Russian Variety of State Capitalism", **Journal of International Management**, Vol. 30, No. 4, 101154, (doi:10.1016/j.intman.2024.101154).
- Kotov, Fyodor (1975), "Long-term Planning in the U.S.S.R", **Long Range Planning**, Vol. 8, No. 4, pp. 61- 63, (doi:10.1016/0024-6301(75)90168-5.
- Manushin, D. V. (2023), “Anti-Sanction and Sanction Economic Policy of Russia 2022–2025, Part 1: Analysis and Forecast of Managing Anti-Russian Sanctions”, **Russian Journal of Economics and Law**, Vol. 17, No. 4, pp. 775–799, (doi:10.21202/2782-2923.2023.3.775-799), [in Russian].
- Medvedev, Dmitry (2016), "Social and Economic Development of Russia: Finding New Dynamics ", **Russian Journal of Economics**, Vol. 2, No. 4, pp. 327- 348, (doi:10.1016/j.ruje.2016.11.001).
- Muravyova, L. A. (2005), “Socio-economic Development of Russia in the 16th Century”, **Finance and Credit**, Vol. 1, No. 169, pp. 75-84, Available at: <https://library.cbr.ru/catalog/lib/article/255801/>(Accessed on: 15/07/2025), [in Russian].
- Myaomyao, H (2020), “Trends in Russia's Economic Development”, **Economics and Society**, Vol. 6, No. 73, pp. 512–516. Available at: <https://cyberleninka.ru/article/n/tendentsii-ekonomicheskogo-razvitiya-rossii> (Accessed on 15/07/2025), [in Russian].
- Nellis, John (2016), "Present at the Confusion", **Russian Journal of Economics**, Vol. 2, No. 4, pp. 402- 429, (doi:10.1016/j.ruje.2016.11.004).
- Pavel, Tsvektov, Andreichyk, Amina, and Kosarev, Oleg (2024), "The Impact of Economic Development of Primary and Secondary Industries on National CO2 Emissions: The Case of Russian Regions", **Journal of Environmental Management**, Vol. 351, (<https://doi.org/10.1016/j.jenvman.2023.119881>).
- Russia’s Economy Shrinks 3.1% in 2020, Sharpest Contraction in 11 Years (2021), **Reuters**, Available at: <https://www.reuters.com/article/business/russias-economy-shrinks-31-in-2020-sharpest-contraction-in-11-years->

idUSL1N2K71M9/ (Accessed on: 26,11,2025).

Tyazhelnikov, Vladimir and John Romalis (2024), "Russian Counter-Sanctions and Smuggling: Forensics with Structural Gravity Estimation", How Has Russia's Economy Fared in the Pandemic Era? Available at:

<https://www.worldbank.org/en/news/opinion/2021/06/08/how-has-russia-s-economy-fared-in-the-pandemic-era> (Accessed on: 10/04/2025).

Zha, Haifeng, Sumei Ruan and Wei Li (2024), "The Characteristics of the New Dual-cycle Development Pattern and Systemic Financial Risk based on TVP-SVAR and MS-VAR Model Analyses", **Heliyon**, Vol. 10, No. 15, (doi:10.1016/j.heliyon.2024.e34943).